

REGIONALNA SARADNJA U FUNKCIJI EKONOMSKOG RAZVOJA REPUBLIKE MAKEDONIJE

REGIONAL COOPERATION IN FUNCTION OF DEVELOPMENT OF MACEDONIAN ECONOMY

Ph.D. Gordana Bilbilovska, redovni profesor²¹⁴

Ph.D. Ivana Bilbilovska, portparol²¹⁵

Sadržaj: *Ekonomije su se zatvarale kada je globalna ekonomska kriza uzimala zalet. Neke od evropskih vlada su zabranile domaćim kompanijama određeni period da investiraju u inostranstvu, a stavili embargo za uvoz određenih proizvoda. Ali da li samoizolacija može da pomogne da se zemlje zaštite od naleta krize? Da li mogu da budu ugroženi trgovački ugovori od tipa CEFTA?*

CEFTA je ugovor za slobodnu trgovinu, koja svakoj zemlji potpisnici daje slobodan pristup do njihovih nacionalnih tržišta. Osnovana je sa strane Višegradske grupe: Mađarska, Poljska, Češka i Slovačka 21. decembra 1992. godine u Krakovu, a kasnije su joj pristupile: Slovenija (1996), Rumunija (1997), Bugarska (1999), Hrvatska (2003), Makedonija (2006), Bosna i Hercegovina (2007), Moldavija (2007), Srbija (2007), Crna Gora (2007) i Albanija (2007). Ove zemlje se nadaju da će lakše da se integriraju u zapadno evropske institucije, a preko njih do evropske političke, bezbednosne i pravne sisteme kao demokratske i tržišne ekonomije. Sve zemlje iz prvog CEFTA ugovora postale su članice Evropske unije. Ovo važi i za Sloveniju, Rumuniju, Bugarsku i Hrvatsku. Zemlje koje su postale deo EU napustile su ovaj multilateralan ugovor za slobodnu trgovinu. U suštini CEFTA za zemlje u regionu se smatra kao stanica pred začlanjivanje u EU. Sama Unija savetuje da između ovih zemalja treba da postoji slobodna trgovačka zona, da bi se pripremile za članstvo u EU. Veliki procent trgovine zemalja članica u CEFTU je sa zemljama iz EU, jer su privučene od njenog velikog potencijala. Zemlje CEFTU ocenjuju se kao nekonkurentne i sa lošom privrednom strukturom, a region treba da produži da se bori za ukidanje barijera i više da se integrira saradnja u regionu. I pored toga što su potpisani mnogobrojni bilateralni ugovori za slobodnu trgovinu, očekivani rezultati nisu postignuti kako u ukupnoj spoljnotrgovačkoj razmeni tako i u ukupnom ekonomskom razvoju. U narednom periodu postoji verovatnoća da će trgovina u CEFTU da opada, kao rezultat loše ekonomske kondicije izvoznih kompanija i opadanja strane potražnje. Ako su zemlje EU najveći trgovački partner Republici Makedoniji, onda je Nemačka kao članica EU, zemlja sa kojom Makedonija ima najveću bilateralnu robnu razmenu. Na drugom mestu su zemlje CEFTU, gde najveću razmenu imamo sa Srbijom, koja važi za najznačajniji trgovački partner u regionu. Naša orijentacija je u budućnosti da se povećava saradnja sa CEFTOM.

Cilj rada da ukaže na neophodnu saradnju bliskih ekonomija zbog geografske blizine, sličnosti u asortimanu i kulturnom razvoju, infrastrukturne povezanosti, uzajamnih interesa, za jačanje savezništva u funkciji lakog savlađivanja problema, kao i analiza efekata od zone slobodne trgovine u regionu JIE i njen uticaj na privredu Makedonije.

²¹⁴ Ekonomski fakultet, Skopje, Makedonija, Bulevar "Krstev Misirkov" 9v, 1000

²¹⁵ Ministarstvo za finansije, Skopje, Makedonija

Iako su potpisani mnogobrojni bilateralni ugovori za slobodnu trgovinu, nisu postignuti očekivani rezultati. Predlažu se mere kojima bi se učvrstila saradnja, kao i načini da budu eliminirane određene negativne struje koje deluju na ove ekonomije.

U radu su korišćeni metodi: analiza, dedukcija, indukcija, sinteza, komparativna analiza i dr. Očekujemo i u narednom periodu regionalna saradnja da bude zasnovana na zajedničkim interesima i potrebama regionalnih partnera, koji treba da dobijaju na značenju.

Ključne reči: CEFTA, liberalizacija, konkurentnost, tržišne ekonomije, reforme, Makedonija.

Abstract: *As the world economic crises diffused, some of the economies protected themselves by closing some of the channels. Some of the European governments have prohibited domicile companies to invest abroad for a period of time. Also they've put an embargo on import of some of the products as well. But was this self isolation useful protection from the influence of the crisis? Or was it just a step to threat trading agreements like CEFTA?*

CEFTA is a free trade agreement that gives countries open approach on each of their markets. It was founded by the Visegrad group: Hungary, Poland, Czech Republic and Slovakia on the 21 of December 1992 in Krakow. Later joined: Slovenia (1996), Romania (1997), Bulgaria (1999), Croatia (2003), Macedonia (2006) and Bosnia and Herzegovina, Moldavia, Serbia, Montenegro and Albania – all in 2007. These countries hoped that by joining the trade alliance it would be easier to adapt in the west European institutions and European political and law systems and democratic and market economies. Every country from the initial CEFTA alliance has become member of the European Union. Later they were joined by Slovenia, Romania, Bulgaria and Croatia as well. Every country when approached the EU has left this multilateral free trade agreement.

Basically CEFTA is a stop station on the EU integration path. EU itself recommends a free trade zone between the aspirant countries, so that they could prepare themselves for the EU membership. A large part of the trade of CEFTA members is with EU countries, as they are attracted by the huge potential of that market. The CEFTA countries themselves are evaluated as not as competitive and trade developed, and the region is full of barriers that limit the region relations.

There are many bilateral agreements of free trade signed but the expected results are far from the settled goals. It is highly probable that in the period that follows the trade between CEFTA members will decrease as a result of poor collaboration between export companies and decrease of demand.

The EU countries are on the top of the list of Macedonia's trade partners, and Germany is the first on that list as a bilateral partner. High on the list are the CEFTA members as well. Serbia is Macedonia's second biggest trade partner. Macedonia's strategic orientation is to increase trade with CEFTA members that have very similar economy characteristics.

This paper objective is to point out the necessity of tight collaboration of CEFTA economies because of their geographical closeness, similarity, cultural development, infrastructure connections, and alliance.

Although many bilateral agreements of free trade were signed, the expected results were not accomplished. This paper suggests some measures that will strengthen collaboration and eliminate negative influences on the economies of the region.

The paper uses the methods of analyses, deduction, induction synthesis and comparative analyses.

Key words: CEFTA, liberalization, competitiveness, market economy, reforms, Macedonia

1. UVOD

Za efikasno delovanje ekonomske politike, neophodna je otvorenost privrede. Regionalna saradnja je važna za zemlje u regionu. Ali i zemlje koje su od samog početka bile članice CEFTE nisu uspele da sarađuju onako kako su sarađivale sa zemljama EU. Potpisivanje multilateralnog sporazuma između zemalja Zapadnog Balkana je uspeh u regionu. Po ovom sporazumu Kosovo ulazi u sastavu Srbije (pod Rezolucijom Veća sigurnosti UN 1244/99). Od zemalja Zapadnog Balkana se traži međusobna regionalna saradnja. Republika Makedonija sa optimizmom gleda na saradnju, jer naša izvozna preduzeća mogu da ostvaruju dobit od liberalizacije u razmeni, unifikaciju pograničnih procedura i pojednostavljanje pravila za poreklo proizvoda.

Najveću razmenu na tržištu CEFTE ostvarujemo sa Srbijom. U pogledu strukture izvoza najviše su zastupljeni valjani proizvodi od gvožđa, vino (osim penjlivog vina), šira, lekovi, zavarene cevi, paradajz, cigarete, kobasice i drugi mesni proizvodi, grožđe, jabuke, pekarski proizvodi, povrće, kolači i dr. Iz Srbije uvozimo električnu energiju, bitumen od nafte, rafiniran zejtin, pšenicu, pšenično brašno, mineralnu vodu, kukuruz, krompir, mrki ugalj i lignit, slatkiše, druge prehrambene proizvode, plastiku, preparate za pranje i čišćenje, punila za molero-farbarske radove, žice od rafiniranog bakra, lakove, keramičke ploče, sladoled, margarin, melasu, mebel, crepove i dr. (DZS: 2013, str. 46,65).

Sa Albanijom, BIH, Crnom Gorom i Kosovom imamo suficit u spoljnotrgovinskoj razmeni. Izražena je uvozna zavisnost zemlje. Osnovni makroekonomski problem zajednički za sve zemlje u regionu je neodgovarajuća privredna struktura, izvoz proizvoda sa niskim stepenom

Prof. dr Gordana Bilbilovska rođena je u Skoplju 1950. godine. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Skoplju, gde se zaposlila kao asistent 1974. godine. Na postdiplomske studije se zapisala u 1976/77 godini. Magistrirala je na Ekonomskom fakultetu u Skoplju na temu "Primena matrica utvrđivanju zavisnosti finalne potražnje od društvenog proizvoda". Doktorirala je na Ekonomskom fakultetu u Skoplju na temu "Primena međusektorske analize u utvrđivanju odnosa cena u makedonskoj privredi".

Polje njenog naučnog interesa su: ekonomska statistika, matematika za ekonomiste i međusektorska analiza. Za redovnog profesora je izbrana 2011. godine.

Na osnovnim studijama predaje ekonomsku statistiku i matematiku za ekonomiste, a na postdiplomskom Menadzment za osiguranje, angažirana je za finansijsku i aktuarsku matematiku. Na Ekonomskom fakultetu u Štipu predavala je ekonomsku statistiku, a u Strugi i Velesu matematiku za ekonomiste.

Godine 1998. je bila na studijskom prestoju u Francuskoj, na univerzitetu, Nant, Ren i Orlean.

Objavila je univerzitetsku knjigu *Ekonomska statistika*, kao i zbirku zadataka za ekonomsku statistiku, izdavač je bio Ekonomski fakultet u Skoplju. U koautorstvu je objavila zbirke za matematiku za ekonomiste. Autor je skripte "Elementi za input-output analizu".

finalizacije i dugoročni deficit tekućeg bilansa. Na tržištu CEFTE treba da jača konkurencija i da se traži rešenje problema u domenu zajedničke nadnacionalne razvojne strategije.

2. BALKAN – DA LI JE OD POMOĆI IZOLACIJA ILI INTEGRACIJA?

Od hipotekarne krize u SAD do pada metalurške industrije u Evropi, kriza se brzo širila i zahvatala je sva tkiva svetske ekonomije. Za neke balkanske ekonomije koje su bile manje i zatvorenije, kao makedonska ekonomija na primer, neki su na početku prognozirali da će izbeći krizu. Ali i pored toga što su direktne veze bile labave, kriza se proširila posredno. Delimična izolacija zemlje pomogla je da posledice krize izostanu određeni period, ali njeni efekti su bili samo odloženi. Odmah na početku dobijamo odgovor na postavljeno pitanje u radu—može li zatvorenost ekonomije pomoći u zadržavanju stabilnosti ili samo usložniti situaciju. Odgovor je da je neophodno da postoji otvorenost svake privrede. “Privreda u Republici Makedoniji može da ostvari solidne privredne rezultate ukoliko se uključi u međunarodne razvojne tokove.” (Bilbilovska, G. 2006, str.329). Jačanjem regionalne saradnje, zatvaraju se vrata za negativna kretanja i ostvaruje se težnja zemalja Jugoistočne Evrope da se priključe EU.

CEFTA (Central European Free Trade Agreement) stvorena je 1992 godine, kada je bila uspostavljena zona za slobodnu trgovinu i investicije, kao korak ka priključenju EU. U CEFTU su pristupile: Poljska (1992-2004), Mađarska (1992-2004), Češka (1992-2004), Slovačka (1992-2004), Slovenija (1996-2007), Rumunija (1997-2007), Bugarska (1999-2007), Hrvatska (2003-2013), Makedonija (2006-član), Albanija (2007-član), Bosna i Hercegovina (2007-član), Moldavija (2007-član), Crna Gora (2007-član), Srbija (2007-član), Kosovo (UMNIK) (2007-član). Ciljevi ove asocijacije su stvaranje zone slobodne trgovine putem smanjenja i eliminiranja trgovačkih ograničenja i jačanje međusebnih ekonomskih veza. U funkciji ekonomskog razvoja i stabilizacije u ovom delu Evrope 1999 godine je bio uspostavljen Pakt o stabilnosti JIE. Memorandum o razumevanju o trgovačkoj liberalizaciji i stvaranju slobodne trgovine u regionu bio je potpisan 27 juna 2001 godine u Briselu, pod pokroviteljstvom Pakta za stabilnost za Jugoistočnu Evropu i mrežu bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini zaključenih između ovih strana do kraja 2002 godine. Sa nastojanjem za međusobnu saradnju bila je predviđena liberalizacija

Dr Ivana Bilbilovska je rođena u Skoplju 1983. godine. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Skoplju 2006. godine. Na postdiplomske studije na Ekonomskom fakultetu u Skoplju se zapisala u 2007/2008 god, gde je položila predviđene ispite sa prosečnom ocenom 10. Magistrirala je 2009. godine na Ekonomskom fakultetu u Skoplju na temu “Strategijski menadžment vo mediumite”. Doktorirala je 2013. godine na Ekonomskom fakultetu u Skoplju na temu “So planiranje do razvoj na mediumite-sostojbi i perspektivi vo Republika Makedonija”.

Radila je kao novinar za ekonomsku problematiku u dnevnom listu “Vreme”, zatim kao novinar za ekonomsku problematiku u “Sitel” televiziji. Sada je portparol u ministarstvu za finansije u Republici Makedoniji.

trgovine uslugama od najmanje 90% do 2008. godine. Planirano je zemlje potpisnice da ostvaruju trgovinu na osnovu bilateralnih ugovora. Idealno je bilo da ojača partnerstvo zemalja potpisnica Ugovora za slobodnu trgovinu (CEFTA). Sa željom da budu stvoreni razvojni uslovi, kao i diverzifikacija trgovine i razvoj trgovinske i ekonomske saradnje, trebalo je da se deluje na osnovu jednakosti, obostrane koristi, nediskriminacije i međunarodnog prava. Bio je otvoren proces pregovora o liberalizaciji trgovine industrijskim i poljoprivrednim proizvodima. U nastojanju da se doprinese razvoju odnosa svake zemlje prema EU, potrebna je bila integracija u multilateralnom trgovačkom sistemu. Sa ovog stajališta zajednica je mogla da se iskoristi na bolji način, jer ekonomije koje su članice i pored svih razlika, imaju sličnosti i nadopunjuju se. Između ovih zemalja postoji i kulturološka sličnost koja treba da odigra ulogu u razvoju privredne saradnje. Međusebna orijentacija može pomoći zemljama da povećaju izvoz sa niskim troškovima poslovanja, zato veći broj ekonomija koje su članice u CEFTI su i trgovački partneri.

Hrvatska nije prihvatila ideju za članstvo pod izgovorom da strahuje da je to pokušaj da vaskrsne Jugoslavija (minus Slovenija, plus Albanija). Zato su otpočeli pregovori za novu CEFTU koja da bi se razlikovala od stare, nazvana je CEFTA-2006. Sporazum CEFTA-2006 sadrži uspešnu regionalnu saradnju sa institucionalnom podrškom, a bile su uvedene i nove oblasti saradnje, kao što su usluge, investicije, javne nabavke i zaštita intelektualnog vlasništva. Zemlje JIE, osim Rumunije, su relativno male zemlje i za njih je bolja veća otvorenost prema svetu. Politički efekti su ograničavajući faktor saradnje u regionu. Saradnju ograničava i to što zemlje u regionu svoju spoljnotrgovinsku razmenu usmeravaju na zemlje EU sa malim proizvodnim i izvoznim potencijalom i slabim konkurentskim prednostima. Sa potpisivanjem multilateralnog sporazuma CEFTA-2006 ponovo je usmerila spoljnotrgovinsku razmenu prema zemljama regiona, a bio je poboljšan mehanizam za rešavanje sporova, što je novi kvalitet i faktor veće sigurnosti liberalizacije u ovom regionu. Kada se prešlo na tržišnu ekonomiju i primenu svetskih standarda (koji su u funkciju stvaranja uslova za odvijanje ekonomske aktivnosti), bilo je jasno da zemlje JIE zaostaju iza zemalja Centralne Evrope koje su 2004 godine pristupile EU. Zato su preduzete reforme u njihovim ekonomijama sa ciljem da obezbede prelaz prema tržišnom privređivanju. Preduzete reforme nisu dale očekivane rezultate, jer privredni subjekti nisu bili dovoljno pripremljeni da se suoče sa daleko konkurentnijim proizvodima, a spoljnotrgovinska razmena se pogoršavala, pa je zajednički problem deficit tekućeg bilansa. Bili su narušeni potpisani sporazumi između država koje su uspostavile ekonomsku saradnju.

Poznato je da je BIH jednostrano uvela carine na određeni broj poljoprivrednih i prehranbeno-industrijskih proizvoda prema Srbiji i Hrvatskoj. BIH je uvela ograničenja u trgovini sa Hrvatskom, odnosno skratila je deo uvoza da bi poboljšala ugled svojih proizvoda na domaćem tržištu. Prekršaj dela odredbi iz sporazuma između ove dve zemlje postavlja pitanje da li postoje mogućnosti za održavanje dalje saradnje. Evropska komisija je 2006. godine predložila sklapanje multilateralnog sporazuma za slobodnu trgovinu u regionu. Kao prednost novog sporazuma o slobodnoj trgovini je uvođenje arbitražnog suda, čije su odluke konačne i obavezujuće po strane u sporu. Bilo je predviđeno uprošćavanje carinskih procedura i smanjenje nekarinskih barijera. Planiralo se osnivanje zajedničkog komiteta od predstavnika svih strana u sporazumu. I multilateralni sporazumi su imali probleme između različitih strana. Dodatni protokol Sporazuma o izmeni i pristupanju Sporazumu o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi stupio je na silu 5-tog decembra 2011 godine, koji predviđa ukidanje carine na uvoz i sve uvozne dažbine fiskalne prirode u međusobnoj trgovini.

3. KO ĆE DA ODRŽI UGOVOR CEFTA - 2006

Glavno pitanje je ko će da održi ugovor CEFTA-2006? CEFTA-2006 je multilateralni sporazum za zemlje Zapadnog Balkana, sa zadatkom da sprovede liberalizaciju u spoljnotrgovinskoj razmeni u regionu preko konsolidacije svih prethodno ugovorenih bilateralnih sporazuma. Sporazum o slobodnoj trgovini između zemalja Zapadnog Balkana ima za cilj nulti carinski režim za sve industrijske proizvode. Ovo ima marketinški aspekt jer je garancija stranim investitorima da mogu u region da ulažu, da postoje dobri trgovinski odnosi zasnovani na liberalnu trgovinu, koje su ratifikovale i primenjuju ga i danas. Jer su Bugarska i Rumunija postale članice EU 2007 godine, a Hrvatska 2013 godine, ugovor CEFTA-2006 održavaju: Albanija, BIH, Makedonija, Moldavija, Srbija, Crna Gora i UNMIK u ime Kosova.

CEFTA-2006 je karta na koju treba da igraju, da bi se lakše integrirale u zapadnoevropskim institucijama, da proširuju tržište i izvan zone CEFTA, sa zemljama EU, EFTA i Turskom. Prijem u EU nije lak, jer je EU zatvoreniya za primanje novih članica. Ove zemlje se sudaraju sa političkim i ekonomskim problemima. A trgovački ugovor traži da se eliminiiraju barijere na ekonomskom planu između zemalja članica. Zemlje izvoznice treba da znaju da osvajaju strane kupce kvalitetnim proizvodima/uslugama kao i konkurentnim cenama, asortimanom i trajnosti proizvoda. Ulaskom Hrvatske, Rumunije i Bugarske u EU, tržište u regionu je manje, pa su manje i mogućnosti za realizaciju proizvoda ili usluga. Izražajna im je uvozna zavisnost, odakle proizilazi deficit u bilansu plaćanja. Zemlje članice CEFTA-2006 međusobno razmenjuju proizvode iz zemljoradnje i industrijske proizvode sa niskim stepenom finalizacije. Izuzetak je Srbija koja izvozi proizvode sa višim stepenom finalizacije. Sve zemlje članice su više povezane sa zemljama EU od zemlje u regionu. Suočavaju se niskom konkurentnošću sopstvene proizvodnje. Zato zemlje članice CEFTA-2006 treba da definiiraju nadnacionalne strateške razvojne prioritete, koji bi bili u funkciji bolje ekonomske saradnje u regionu i povećanja konkurentske prednosti.

Protekcioniističke mere na globalnom tržištu su udar za makedonske proizvođače, posebno za tekstilnu i metalnu industriju i za prehrambeni sektor. Netrgovinske barijere su problem za makedonske izvoznike, jer nisu regulirane pravilima STO. Ove mere znače obavezu za izvoznika pri ulazu njegovog proizvoda u drugu zemlju da dokazuje poreklo proizvoda, da prilaže posebnu dokumentaciju za ispunjenje standarda za kvalitet, ekologiju, organsku proizvodnju, etiketiranje, recept po kome je proizveden proizvod i dr. Ali i Republika Makedonija kao članica STO i CEFTA ima pravo da uvede protekcioniističke mere da bi zaštitila domaću proizvodnju.

4. EFEKTI INTEGRACIJE NA PRIVREDU MAKEDONIJE

Cilj Republike Makedonije je da razvija dobre ekonomske odnose sa zemljama članicama CEFTA-2006 i da obezbedi svoj ekonomski napredak. Potpisani su veliki broj bilateralnih ugovora za slobodnu trgovinu. Rezultati ukazuju na visok stepen otvorenosti makedonske ekonomije. Učešćem u zoni slobodne trgovine za Zapadni Balkan se opredelila za ekonomski razvoj, a ujedno je pokazala da je sposobna da vodi zajedničku ekonomsku politiku i da preduzima obaveze i odgovornosti za budućnost regiona. Zato se radilo na poboljšanju konkurentnosti makedonskih proizvoda i usluga, koje je osnova za efikasnije privređivanje i rast životnog standarda stanovništva. Preduzete su reforme u ekonomskom sistemu, doneti su zakoni, formirane su institucije, izvršena je liberalizacija u spoljnotrgovinskom režimu, ukinute su kvote za uvoz i izvoz pojedinih proizvoda, a smanjena je i visina carina. Sklopljeni

su ugovori za slobodnu trgovinu sa većim brojem zemalja u regionu. Veliki procenat razmene se realizirao na osnovu prethodno ugovorenih preferencijalnih režima. Carinski sistem Makedonije je izgrađen na osnovu carinske politike u EU, koja uključuje slobodnu cirkulaciju proizvoda, ljudi, usluga i kapitala, a isključuje diferencijalne, fiskalne, dopunske, retorzivne i prohibitivne carine. Makedonija je ukinula trgovačke barijere, kao što su carinski kontingenti, izjednačila je akcize za domaće i uvozne duvanske proizvode, uvela je carinsku tarifu za najprivilegiranu naciju.

Zemlja	u 000 SAD \$	Izvoz u 000 SAD \$	Uvoz u 000 SAD \$	Pokrivenost uvoza sa izvozom
Ukupno	1438114	688536	749578	91,86
Albanija	122360	74652	47708	156,47
BIH	156939	93020	63919	145,52
Crna Gora	35613	31753	3860	822,61
Kosovo	266878	230824	36052	640,25
Srbija	856325	258286	598039	43,2

Tabela 1 Zemlje CEFTE sa kojima trguje Republika Makedonija 2014 godine u 000 SAD \$

Ukupna trgovinska razmena Republike Makedonije sa zemljama CEFTA u 2014. godini iznosila je 1438114 hiljade američkih dolara ili 12% od ukupne spoljnotrgovinske razmene. Rast uvoza 2014/2013 godini iz zemalja regiona je sa indeksom 114, a izvoza sa indeksom 91,2. To ukazuje da je izvoz u zemljama okruženja 2014/2013 opao za 8,8%. U međusobnoj razmeni zemlje najveći izvoz se realizira u tekstilnoj industriji, metaloprerađivačkoj i poljoprivredni proizvodi, posebno sirovine i poluproizvodi sa niskom fazom prerade. Izuzetak je Srbija koja ostvaruje izvoz električnih mašina i druge opreme sa visokim stepenom finalizacije. Indeks izvoza 2014/2013 sa Srbijom je 95,19, a uvoza je 114,39. Trgovinski deficit sa Srbijom je 339753 hiljada američkih dolara. Posmatrano po zemljama najveću razmenu Makedonija je ostvarila sa Srbijom, izvoz od 258286 hiljada američkih dolara i uvoz od 598039 hiljada američkih dolara, a pokrivenost uvoza sa izvozom je bio 43,2%. (DZS, 2015, str. 557). U pogledu strukture izvoza najviše su zastupljeni valjani proizvodi od gvožđa, vino (osim penjlivog vina), šira, lekovi, zavarene cevi, paradajz, cigarete, kobasice i drugi mesni proizvodi, grožđe, jabuke, pekarski proizvodi, povrće, kolači i dr. Iz Srbije Makedonija uvozi električnu energiju, bitumen od nafte, rafiniran zejtin, pšenicu, pšenično brašno, mineralnu vodu, kukuruz, krompir, mrki ugalj i lignit, slatkiše, druge prehrambene proizvode, plastiku, preparati za pranje i čišćenje, punila za molero-farbarske radove, žice od rafiniranog bakra, lakove, keramičke ploče, sladoled, margarin, melasu, mebel, crepove i dr. (DZS:2013, str. 46,65)

Sa Crnom Gorom, Kosovo, BIH i Albanijom Makedonija ima visok suficit u spoljnotrgovinskoj razmeni. U Crnoj Gori Makedonija izvozi mesne proizvode, kolače i slike, dekorativne ploče, lekove, gvožđe, jabuke i dr. (DZS: 2013, str. 46). Sa Albanijom Makedonija ima indeks izvoza 2014/2013 je 95%, a uvoza 124,55 %. U Albaniju Makedonija izvozi: druge otpadke i ostatke gvožđa, rafiniran suncokretov zejtin, vodu, lekove, proizvode od gipsa, cevi, kvasac, punila za molero-farbarske radove, cigarete, pekarske proizvode, kamen i dr. Najvažniji partneri za Makedoniju su Srbija, Kosovo i BIH. Postoje potencijali za povećanje spoljnotrgovinske razmene Makedonije sa zemljama iz okruženja sa kojima su potpisani sporazumi o slobodnoj trgovini. Prisutno je zaostajanje u regionu u odnosu na svetsku ekonomiju. U Makedoniji i Crnoj Gori opada konkurentnost izvoza. Srbija je najjača u regionu. A svaka zemlja u regionu se oslanja samo na dva ili najviše na tri trgovinska partnera. Ovo ukazuje da zemlje CEFTE nisu u situaciji da iskoriste ekonomski potencijal

regiona, što je posledica zaostalosti njihove privredne strukture, tj. zaostalost i neefikasnost njihove industrijske proizvodnje. U narednom periodu (ukoliko se ništa ne preduzme za ekonomsku povezanost zemalja u regionu), postoji verovatnoća da će trgovina sa CEFTOM da opada, kao rezultat loše ekonomske kondicije izvoznih kompanija i opadanje strane potražnje.

	2011 god	2012 god	2013 god	2014 god
Izvoz	1244677	980782	755200	688536
Uvoz	799090	740983	658101	749578
Ukupno	2043767	1721765	1413301	1438114
Trg. saldo	445587	239799	97099	-61042
Pokrivenost uvoza izvozom	155,76	132,36	114,75	91,86

Tabela 2 Obem trgovačke saradnje sa zemljama Zapadnog Balkana u 000 SAD \$

U 2011. godini razmena Makedonije sa zemljama Zapadnog Balkana je dostigla vrhunac ili 19,27% od ukupne spoljnotrgovinske razmene. U narednim godinama izvozne aktivnosti su u kontinuiranom padu. Učešće izvoza Republike Makedonije sa zemljama Zapadnog Balkana u 2013 godini je 17,57%, u 2014 godini 13,92%, a na strani uvoza 2013 godine 9,94%, a 2014 godine 10,27%. Evidentno je da izvoz u regionu zaostaje za ukupnim rastom ukupnog izvoza. Podaci govore da zemlje CEFTA-2006 nisu u situaciji da iskoriste ekonomske potencijale regiona, što je problem za ekonomski rast i razvoj kako svake zemlje pojedinačno, tako i regiona u celini. I u drugim zemljama Zapadnog Balkana prisutna je integriranija trgovina sa zemljama članicama Unije u odnosu na susede. Postojao je deficit u trgovinskom bilansu zemlje u 2014 godini od 61042 hiljada američkih dolara.

	2011 god	2012 god	2013 god	2014 god	2015 god
Izvoz	4478313	4015403	4298772	4933845	4489934
Uvoz	7027162	6522388	6619586	7276729	6399867
Ukupno	11505475	10537791	10918358	12210574	10889801
Trg. saldo	-2548849	-2506985	-2320814	-2342884	-1909933
Pokrivenost uvoza sa izvozom	63,72%	61,56%	64,94%	67,80%	70,15%

Tabela 3 Obim trgovačke saradnje RM 2011-2015 u 000 SAD \$

U ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni evidentan je veći obim uvoza u odnosu na izvoz, pa odatle je i trgovinski deficit kao i nepokrivenost uvoza sa izvozom. Pokrivenost uvoza sa izvozom u spoljnotrgovinskoj razmeni Republike Makedonije je: 2011 godine sa 63,72%, 2012 godine je 61,56%, 2013 godine sa 64,94%, 2014 godini sa 67,8%, a 2015 godini sa 70,15%. Makedonija je 2013 godine imala izvoz 4298772 hiljada američkih dolara, a uvoz 6619586 hiljada američkih dolara, kao i negativno saldo od 2320814 hiljada američkih dolara. Ukupna vrednost izvoza 2014. godine je 4933845 hiljadu američkih dolara, a uvoza 7276729 hiljadu američkih dolara. Trgovački deficit je iznosio 2342884 hiljade američkih dolara.

Indeks izvoza je: 2012/2011 godine je 89,66 što pokazuje opadanje od 10,34% u odnosu na prethodnu godinu, a indeks uvoza je 92,82 što pokazuje opadanje od 7,18%. Najveću saradnju Makedonija je imala sa Nemačkom u 2013 godini, ukupno je 2233523 hiljada američkih dolara, od kojih izvoz 1539466 hiljada američkih dolara i uvoz od 694058 hiljada američkih

dolara, sa suficitom od 845408 hiljada američkih dolara i pokrivenošću uvoza sa izvozom od 221,81%.(DZS:2013,str.34).

Najveći izvoz imala je tekstilna, metalna industrija, izvoz svežeg voća, povrća, duvan, koža, krzno, piće, valjani proizvodi, ferosilicium, lekovi, meso i dr. Radi se o proizvodima sa niskom dodajnom vrednošću, a pripadaju grupi osetljivih proizvoda na cene na globalnom tržištu. U prvih tri meseca 2016 godine makedonski izvoz je ostvario rast od 7,5% u odnosu na isti period u 2015 godini. Ukupni uvoz je veći za 7,4%, a pokrivenost uvoza izvozom je 76,4%. (DZS, 2016, str.1). Najviše se trgovalo sa zemljama članicama EU (Nemačkom, Velikom Britanijom, Grčkom, Bugarskom), kao i sa Srbijom.

Republika Makedonija je započela proces intenzivnog investiranja u proizvodnji i ekonomskom prestrukturiranju, koje obezbeđuje rast izvoza proizvoda sa većom dodajnom vrednošću. Zasluge za ovo ima ulazak novih tehnologija u domaćoj proizvodnji i input stranog know-how-a razvijenijih zemalja koje su donele strane investicije. Tako "Džonson Meti" u tehnološko razvojnoj zoni Bunardžik proizvodi katalizatore, a celokupna količina proizvodnje se izvozi za nemačko tržište. Strane investicije proizvode sa visokim stepenom finalizacije, obezbeđuju visoku profitabilnost i rast izvoza u slobodnim ekonomskim zonama i topljenje trgovinskog deficita.

5. MERE KOJIMA BI SE UČVRSTILA SARADNJA U CEFTI

Republika Makedonija je zainteresirana za dobru poziciju na tržištima Zapadnog Balkana i tržištima EU. Zato preduzetništvo i slobodna konkurencija treba da obezbede porast proizvodnje, produktivnosti rada i plasman proizvoda koji bi zadovoljili kriterijume probirljivih potrošača na globalnom tržištu.

Reforme nisu dale očekivane rezultate jer privredni subjekti nisu bili dovoljno pripremljeni da se suoče sa daleko konkurentnijim proizvodima zemalja, a spoljnotrgovinska razmena se pogoršavala. Makedonska privreda je izgubila tržišta, a preduzeća su smanjila proizvodnju, neka su bila i likvidirana. Oni koji su uspeali da opstanu tražili su strateške partnere. Povećanje konkurentnosti makedonskih preduzeća zavisi od strukturnih relacija, a poreska politika treba da bude prilagođena realnoj situaciji. Ukupna razmena sa svetom je svedena na trgovinu sa partnerima iz 20 zemalja, a oko 80% od ove spoljnotrgovinske razmene je sa partnerima iz Nemačke, Italije, Grčke, Srbije, Crne Gore i drugih bivših jugoslovenskih republika. Ovo stavlja zemlju u zavisnost od faza ekonomskih ciklusa sa zemljama sa kojima saraduje. Zato treba da se radi na povećanju broja spoljnotrgovinskih partnera, da se dinamizira industrijska proizvodnja, da se unapređuje zemljoradnja, da se povećava porast BDP, da se povećava izvoz i poboljša životni standard stanovništva. Uspeh makedonskih preduzeća zavisi i od eksternih faktora, kao i od odnosa preduzeća sa sredinom. Zato treba da se radi na jačanju fleksibilnosti, tačnije svoju sposobnost, blagovremeno da se iskoriste mogućnosti, da se izbegavaju nepovoljne okolnosti, kao i uvek da se prilagođavaju spoljnim faktorima okruženja. Potreban je miks poslovnih funkcija prilagođenih ciljevima koji treba da budu ostvareni na tržištu. Treba da budu definirani ciljevi i strategije za svako tržište i da se predviđa njihova međuzavisnost, a stručnost treba da determinira politiku, strategiju i razumevanje faktora konkurentnosti. Republika Makedonija treba da produži liberalizaciju spoljnotrgovinske razmene. Potrebno je da poveća trgovina poljoprivrednim proizvodima. Privrednici znaju sa kojim problemima se suočavaju kada se pojave viškovi hrane u zemljama sa kojima trgujemo. Zato je država dužna da pripremi mere za zaštitu domaće proizvodnje. Subvencije mogu da budu mehanizmi za zaštitu domaće proizvodnje.

Makedonija je ukinula trgovačke barijere, kao što su carinski kontingenti, izjednačila je akcize za domaće i uvozne duvanske proizvode, a uvela je carinsku tarifu za najprivilegiranu naciju. Zemlja vodi politiku liberalizacije uvoza, tj. niske carinske zaštite, a treba da pregovara povoljne kvote za proizvodnju ključnih proizvoda.

Od važnosti su i mere za privlačenje stranih direktnih investicija koje treba da budu povezane sa aktivnom politikom na tržištu rada i razvojem infrastrukture. To bi pridonelo rastu BDP i daljim povećanjem uključenosti u trgovini sa susednim zemljama u Jugoistočnoj Evropi i sa EU. Povećanje stranih direktnih investicija treba da bude preko niskih poreza i drugih stimulacija za investiranje.

Potrebne su reforme koje će biti u funkciji stvaranja bolje biznis klime. Od važnosti su strukturne promene prema produktivnijim aktivnostima. Treba da se podrži modernizacija glavnih sektora (kao što su tekstil i metalni proizvodi). Treba da budu povećani izdaci za istraživanje i razvoj i primenu novih tehnologija u industriji, tj. da se ide u korak sa privrednim kretanjima u svetu, da se poznaju želje stranih kupaca. Povećanje konkurentnosti makedonskih preduzeća zavisi i od strukturnih relacija, a poreska politika treba da bude prilagođena realnoj situaciji. Region treba da produži da se bori za ukidanje barijera i više da se integriira saradnja u regionu i da poboljšava svoje odnose sa susednim zemljama. Republika Makedonija je deo ovih zemalja u regionu, sa malom ekonomijom, sa kojom se lakše upravlja i treba da opstane na reformskom kursu.

ZAKLJUČAK

Jačanjem regionalne saradnje zatvaraju se vrata za negativna kretanja. CEFTA je stvorena 1992 godine kada je bila uspostavljena zona slobodne trgovine i investicija. Trebalo je da se deluje na osnovu jednakosti, obostrane koristi, nediskriminacije i međunarodnog prava. Multilateralni ugovor za slobodnu trgovinu bio je predviđen da pripremi pretendante za članstvo u EU. A CEFTA integracija je mogla da bude iskorišćena na bolji način, jer ekonomije članice i pored razlika imaju i sličnosti i nadopunjuju se. Orijentacija ovim zemljama treba da pomogne da povećaju izvoz sa niskim troškovima poslovanja. Rast izvoza u zemlje regiona zaostaje za ukupnim rastom ukupnog izvoza. Njihov slab ekonomski potencijal je evidentan u regionu. Makedonija i Crna Gora ostvaruju najgore rezultate u pogledu konkurentnosti izvoznih proizvoda. Makedonija najveću spoljnotrgovinsku razmenu ima sa partnerima iz EU i sa zemljama članicama CEFTE. Makedonski izvoz je slabo konkurentan na globalnom tržištu. Izražena je uvozna zavisnost zemlje, kao i deficit u bilansu plaćanja. Trgovinski deficit imamo sa Srbijom, sa kojom ostvarujemo i najveću razmenu u regionu. Ostvaren je suficit u izvozu u Crnoj Gori, BiH, Kosovu i Albaniji. Postoje potencijali za povećanje spoljnotrgovinske razmene Makedonije sa zemljama iz okruženja, iako nisu postignuti očekivani rezultati niti u ukupnoj spoljno-trgovinskoj razmeni niti u ukupnom ekonomskom razvoju. Zato preduzetništvo i slobodna konkurencija treba da obezbede: porast proizvodnje, produktivnosti rada i plasman proizvoda koji bi zadovoljili kriterijume probirljivih potrošača. Treba da se radi na povećanju broja spoljnotrgovinskih partnera, da se dinamizira industrijska proizvodnja, da se unapređuje zemljoradnja, da se povećava porast BDP i izvoz. Makedonija treba da produži sa liberalizacijom spoljnotrgovinske razmene i da radi na povećanju broja spoljnotrgovinskih partnera. Od važnosti su i mere za privlačenje stranih direktnih investicija koje obezbeđuju porast izvoza proizvoda sa većom dodajnom vrednošću. Tvrdimo da postoje potencijali za povećanje spoljnotrgovinske razmene Makedonije sa zemljama iz okruženja.

REFERENCES

- [1] Bilbilovska, G. (2006) Ekonomska statistika, Ekonomski fakultet, Skopje, str.323-330
- [2] DZS. (2013,2014,2015) Statistički godišnik, Skopje 2013, str.501-505, 2014 str.525-528 i 2015, str. 553-556
- [3] DZS.(2013) Stokovna razmena na Republika Makedonija so stranstvo, Skopje,1-18,48-66
- [4] Ilić, A. (2006) Zona slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi, Beograd, str.12-38
- [5] Unković, M. (2004) Savremena međunarodna trgovina, Beogradska knjiga, Beograd, str. 20-31, 45- 53, 162-173.